

Др Саша КНЕЖЕВИЋ*

ВЕЛИКЕ СИЛЕ ПРЕМА ЗАХТЈЕВИМА ЦРНЕ ГОРЕ У АНЕКСИОНОЈ КРИЗИ

ABSTRACT: Montenegrin foreign policy goals have not been fully achieved by gaining the independence at the Congress of Berlin. It was a common opinion of its leadership that the state, territorially enlarged and internationally recognized, had yet to fulfill some its ambitions. The most suitable moments for accomplishing these tasks were the times of international crises, when the order established by the Great Powers at the Congress of Berlin became violated. The one of them was the crisis developed in the fall of 1908 by Austro-Hungarian annexation of Bosnia and Herzegovina. The largest number of official documents, governmental memos, notes, letters, telegrams and other diplomatic correspondence that revealed Montenegrin wishes and intentions regarding its position in this question date from the mentioned few months of annexation crisis. These claims were not equally addressed to the all Great Powers, but the majority of them, the greatest and most determined, were a part of the correspondence with Russia.

KEY WORDS: Montenegro, annexation of Bosnia and Herzegovina, Great Powers, Congress of Berlin, Russia

Спољнополитички циљеви и амбиције Црне Горе нијесу завршени са Берлинским конгресом. Напротив, у црногорским водећим круговима се сматрало да међународно призната држава, територијално увећана, са широм економском основом тек треба да испуни одређене своје циљеве. За њихову реализацију најповољнији моменти су били у вријеме међународних криза, када се наруши поредак који су установиле у Берлину велике силе и чији су оне биле гарант. Једна од таквих великих међународних криза била је и она која је настала у јесен 1908.

* Аутор је доцент на Факултету политичких наука у Подгорици.

године анексијом Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске. Овдје ће изаћи на јавну сцену и црногорски захтјеви који говоре о правцу спољнополитичког размишљања и дјеловања црногорске власти, прво као компензациони а потом и шире. Они су се мјењали прилагођавајући се току кризе и с обзиром на могућа очекивања. Ови захтјеви нијесу били једнако управљени према свим силама већ су били најотворенији и најшири према Русији. Али највише званичних писаних докумената, владиних нота, меморандума и друге дипломатске кореспонденције која говори о црногорским жељама, намјерама и незадовољствима претходним рјешењима налазимо управо у неколико мјесеци анексионе кризе.

Када је руски посланик на Цетињу Штајн обавијестио књаза Никољу 5. октобра да ће наредног дана бити извршена анексија, књаз је рекао да ће по објави анексије Црна Гора протестовати код великих сила. Ако Берлински уговор остане нарушен и она ће се ослободити обавеза из њега, посебно 29. члана уговора. Сљедећег дана упућена је протестна нота великим силама у којој је, у суштини, изражено управо оно што је књаз рекао руском представнику.¹ Књажев надахнути проглас црногорском народу разаслат је у виду летка по земљи.² Опште мишљење је било да су анексијом нестале наде у прикључење Херцеговине Црној Гори, као и да је угрожен државни положај Црне Горе и Србије. Црногорска влада је 9. октобра упутила другу ноту владама потписницама Берлинског уговора указујући да она тражи да јој се "не ускрати ни једна накнада која би била погодна да успостави политичку и географску равнотежу, а која је тако силно поремећена на штету Књажевине".³

Црногорска народна скупштина састала се 12. октобра на ванредној сједници. Отворена је књажевим говором, у коме су изнесени ставови исти као у прогласу. У резолуцији коју је скупштина издала поводом анексије констатују се идентични ставови који су исказани у нотама владе великим силама и изражена је подршка влади за све што ће предузети у заштити интереса Црне Горе.⁴ Књаз Никола је у почетку, понесен националним одушевљењем и приморан народним захтјевима, изјављивао да је спреман да поведе рат против Аустро-Угарске. Тако је 18. октобра аустроугарском посланику на Цетињу барону Куну рекао да, ако се његове наде у територијалне компензације не остваре, "онда

¹ ДАЦ МИД бр.3337 24.IX/6.X 1908; Р.Јовановић, *Став Црне Горе према анексији Босне и Херцеговине*, Историјски записи, св.1, 1963, 91; Ј.Вукчевић, н.д. 85-86.

² ДАЦ МИД бр.3389 30.IX/12.X 1908. Министарство је послало проглас свим црногорским конзулима.

³ ДАЦ МИД бр.5330, 28.IX/10 X 1908.

⁴ ДАЦ МИД бр.3388, 30.IX/12.X 1908; *Глас Црногорца* 14. X 1908.

је дужан својој части и историји свога народа да чак и своју даљу егзистенцију стави на коцку".⁵ Српском посланику Јовановићу говорио је 13. октобра да је Црна Гора анексијом доведена у безизлазан положај и да се из такве ситуације излаз мора тражити ратом, пошто "народ хоће и ја хоћу да ратујем".⁶

Ова реторика је касније утишана, а увиђајући да је решење настале кризе изнад њених могућности, Црна Гора је од самог њеног почетка одређивала свој став према ставовима пријатељских сила, у првом реду Русије.⁷ Књаз је у самом почетку кризе обећао Русији да неће нарушити мир. Национална и државничка дужност налагала му је да се анексији супротстави и, уколико буде могао препријечи даљи аустријски продор. Зато су књаз и влада Русију увјеравали да неће нарушити мир а Аустро-Угарској су стално пријетили ратом. Аустро-Угарска је заправо од почетка пристајала на извјесне уступке Црној Гори. Тако је већ 7. октобра аустроугарски посланик на Цетињу барон Кун дао изјаву књазу Николи да је Аустро-Угарска спремна да се одрекне својих права по члану 29. Берлинског уговора и да Црној Гори да новчану помоћ за грађење железнице у приморју, под условом да она призна анексију.⁸ Десетог октобра барон Кун је, по налогу Ерентала, понудио лично књазу Николи 500.000 круна да би га придобио, али су све ове понуде одбијене.⁹ Да би се препријечио даљи аустроугарски продор књаз и влада били су одмах присталице тражења компензација у Санџаку, не толико ради материјалних користи, колико ради могућности стварања баријере даљем аустроугарском продору. Упоредо са тим, црногорска влада је одлучила да за надокнаду тражи и Спич.¹⁰ Као што се види из текста њених нота, црногорска влада се одмах прогласила ослобођеном обавеза из члана 29. Берлинског уговора које су ограничавале њен суверенитет на мору и обали, и представљале тежак терет за економски и политички суверенитет књажевине. Остао је изван тога велики простор да се, заједнички са Србијом, формулишу одговарајући компензациони захтјеви.¹¹

Одмах по прогласу анексије обновљени су дипломатски односи између Србије и Црне Горе, за шта је била врло заинтересована и Ру-

⁵ ОУАП И Но.322; В.Ђоровић, н.д. 230.

⁶ АС МИД ПО, извјештај Ј.Јовановића од 15. X 1908.

⁷ Р.Јовановић, н.р. 94.

⁸ Исто, 102; ДМЦ ПР Штајн-Извољском 12.X 1908.

⁹ В.Ђоровић, н.д. 234.

¹⁰ Државни Музеј Цетиње ПР извјештај Штајна од 8. и 9. X 1908.

¹¹ Један од сталних сегмената аустријске политике на Балкану био је да, као што је настојала заводити Србију и Бугарску, што више заоштри односе између Србије и Црне Горе. Аустроугарска политика и пропаганда је у годинама уочи анексије упорно радила на томе. В.Ђоровић, н.д.148.

сија.¹² Посланик Србије Јован Јовановић стигао је 12. октобра на Цетиње и истог дана разговарао са књазом Николом и предсједником владе Томановићем.¹³ Мада су о анексији од раније постојали наговјештаји, све до њеног проглашења између Србије и Црне Горе није било говора о усклађивању политике у том питању.¹⁴ Српска влада је црногорској упутила базу споразума за заједнички рад у насталој кризи, уколико не буде могуће успоставити стање сагласно одредбама Берлинског уговора. Тај предлог споразума за заједничку политичку борбу у првом ставу садржи захтјев да Босна и Херцеговина у оквиру Аустро-Угарске добије унутрашњу аутономију. У другом ставу налази се захтјев да се Аустро-Угарска не противи никаквом аранжману између Османског царства, Србије и Црне Горе у погледу Новопазарског санцака. Трећи дио садржи сљедеће: "Аустро-Угарска има пристати на исправку граница у корист Србије и Црне Горе, и то поглавито дуж сјеверне границе Новопазарског Санцака, тако да Санцак буде одвојен од босанско-херцеговачке границе. Ова исправка границе имаће у главном задатак да потврди дефинитивно одрицање Аустро-Угарске и на Санцак и на свако даље продирање на Балканско полуострво и захватање српских земаља". Четврта тачка говори о томе да Аустро-Угарска треба да се одрекне права из члана 29. Берлинског уговора у погледу црногорског приморја, као и свих претензија у погледу црногорских жељезница.¹⁵

Црногорска влада је 16. октобра српској влади одговорила да потврђује своју одлуку за сарадњу и да шаље Јанка Вукотића да краљу и влади Србије изјави да Црна Гора у начелу, потпуно одобрава становиште Србије, изложено као основе за заједничко дјеловање. Изузетак је тачка 2, јер би план о подјели Санцака изазвао непријатељство Османске државе, што би само ишло у прилог Аустро-Угарској.¹⁶ Тако је предлог српске владе готово у цјелости усвојен, са резервом у односу на тражење проширења у Новопазарском санцаку. Ради постизања потпуног споразума црногорска влада је у Београд послала Јанка Вукотића, који је био опуномоћен и да Србији предложи склапање војне конвенције, што се сматрало најбољом гаранцијом једнодушног дјеловања у кризи. У случају да Србија и Црна Гора буду принуђене на рат против Аустро-Угарске, била би неопходна помоћ Османског царства. По ми-

¹² Односи између Србије и Црне Горе су већ дуже били нарушени а посебно након бомбашке афере, па се руска дипломатија ангажовала да дође до измирења. Видјети: Н.Рајнатовић, *Руско посредовање у црногорско-српским односима од бомбашке афере до анексионе кризе*, Историјски записи, св.3-4,1962.

¹³ „Цетињски вјесник“ 14. X 1908.

¹⁴ Ј.Јовановић, *Борба за народно уједињење 1903-1908*, Београд 1928, 26.

¹⁵ ДМЦ Никола I, бр.21, 9. X 1908; Д.Вуксан, Записи, XVII, 1937.

¹⁶ ДМЦ Никола I, 16. X 1908; Д.Вуксан, Записи, XVII, 1937.

шљењу црногорске владе, помоћ Османског царства могла је бити, на два начина, заједничким учешћем са Србијом и Црном Гором у рату против Аустро-Угарске, или да Османско царство присили Бугарску на неутралност и обезбиједи српским и црногорским трупама прелаз преко османске територије.¹⁷ Врло брзо, 24. октобра, потписан је споразум двију влада у коме се констатује да постоји "најтјешња сагласност у погледу братског рада за заштиту заједничких народних и државних интереса", а у смислу већ размијењаних писама између двије владе. Црна Гора и Србија једнодушно су одлучиле да ће своја права и интересе и оружјем заједнички бранити, ако се за то укаже потреба.¹⁸

Анексија је, дакле, приморала владајуће кругове Србије и Црне Горе да пређу преко нагомиланог неповјерења и склопе савез.¹⁹ Успостављање добрих односа између Србије и Црне Горе поздравио је Извољски, који је посредовао у овом успостављању.²⁰ То је био предуслов за заједничку дипломатску акцију коју је требало водити код великих сила. У исто вријеме чим је проглашена анексија представници великих сила су персонално ојачали своје присуство на Цетињу, које по природи ствари постаје политички и дипломатски живље.²¹

Црна Гора је, одмах по прогласу анексије, послала своје специјалне изасланике да силама објасне њен став према анексији и заинтересују их за црногорске захтјеве. У Рим су послати Лазар Томановић и Јово Поповић, који је из Рима отишао у Париз, у Петроград Лазар Мијушковић и у Цариград Јанко Вукотић. Предсједник владе Томановић, као специјални изасланик, стигао је у Рим 24. октобра. Приликом разговора у Риму италијански министар Титони је обећао да ће Италија, заједно са Русијом, подржати црногорске захтјеве на конференцији сила. Подвукао је да Италија није спремна за рат и да јој је потребно да се за њега припреми бар још три године. Додао је да су исто тако неспремне за рат Француска и Русија. Показао је разумијевање за одређене црногорске захтјеве, али је што се тиче територијалних накнада сматрао да на њих Црна Гора не треба ни да мисли.²² Он је предложио Црној Гори да ступи у контакт са Великом Британијом, да би је заинтересовала за њену ствар.²³ Овај савјет Титонија и телеграм Греја црногорској влади, у коме је осуђена повреда међународног уговора, изазвали су на Цетињу охрабрење и наде у подршку Британије, те је постојала намјера да се у

¹⁷ Н.Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије 1903-1918*, Цетиње 1981, 81.

¹⁸ В.Ђоровић, н.д. 218; Л.Вукчевић, н.д. 135.

¹⁹ Н.Ракочевић, н.д. 81.

²⁰ ДМЦ ПР, Извољски-Штајну бр. 1316 и 1318. 10 и 11 X 1908.

²¹ ДАЦ МИД бр.3424 21.X/3. XI 1908.

²² Л.Вукчевић, н.д. 171; ДМЦ ПР изв. Муравјева из Рима, 14./27.X 1908.

²³ ДМЦ Никола I, бр.92, Титони-књазу Николи, 27.X 1908.

Лондон пошаље престолонаследник Данило, а затим се од тога одустало и предложено је да Јово Поповић из Париза продужи пут у Лондон. О тој намјери је лично књаз Никола обавијестио Греја.²⁴ На крају тамо није послат нико јер је британски посланик на Цетињу О'Рајли појаснио ставове његове владе. На Цетињу је постојало увјерење да је Грејова осуда анексије довољна гаранција за његову подршку црногорским захтјевима, што је био погрешан закључак. О'Рајли је изјавио да Велика Британија не може ни на који начин оружаном стати иза црногорских и српских захтјева. Од Греја је добио категоричне инструкције да књазу Николи савјетује обазривост и мирољубивост у кризи. Британска влада би могла подржати црногорске и српске захтјеве за Санџаком, што би била препрека даљем продору Аустро-Угарске, али под условом да то буде претходно договорено са Османским царством.²⁵ Томановићева мисија у Риму није дала резултата, а утисак који је Томановић тамо стекао био је да Италија нема чврсту политику према анексији Босне и Херцеговине и да се на њену активну помоћ не може рачунати.

Ако су италијанска јавност и неки политички кругови показивали симпатије за положај Црне Горе, то се за не може рећи у случају Француске. Мали дио штампе је стао на страну Црне Горе и Србије и нападао Аустро-Угарску.²⁶ Јован Поповић је зато у Паризу имао тежи задатак него Томановић у Риму, да јавност и званичнике заинтересује за Црну Гору. Најзначајнији његов разговор је био са Клемансоом, који је рекао Поповићу да се Француска о свему споразумијева са Русијом и да ће се водити рачуна о црногорским интересима. Стварни резултати црногорског дипломатског ангажовања у Риму и Паризу били су слаби.

Лазар Мијушковић је отпутовао у Петроград 19. октобра 1908. године, с налогом да постави исте захтјеве о којима су се Црна Гора и Србија претходно споразумјеле. Мијушковић је требало да буде одређен за црногорског посматрача при руској делегацији на међународној конференцији, на којој би поднио црногорске захтјеве. Ти захтјеви изнесени су у меморандуму који је Мијушковић предао 24. октобра Извољском.²⁷ Црногорска влада захтијевала је од Русије подршку за остварење неких посебних захтјева Црне Горе, на којима она није инсистирала код других сила. Овдје су црногорски захтјеви били знатно шири јер су били управљени према пријатељској сили од које се највише очекивало и указивали су на стварне спољнополитичке амбиције Црне Горе. Питање укидања ограничења на морској обали није постављано јер се оно

²⁴ ДАЦ МИД бр.3592, књаз Никола-Греју, 16./29.X 1908;

²⁵ ДМЦ ПР Штајн-Извољском бр.43, 25.X/7.XI 1908; Л.Вукчевић, н.д. 174.

²⁶ Д.Вујовић, *Црна Гора и Француска 1860-1914*, Цетиње 1971, 334.

²⁷ ДАЦ МИД бр.5632, 19.X 1908; ДМЦ ПР бр. 1434, Чариков-Штајну 19.X 1908.

подразумјевало и већ је третирано у претходној комуникацији. Осим захтјева да се Босна и Херцеговина врате под суверенитет османског султана или да се за њих обезбиједи аутономија, као услов за признање анексије, Црна Гора је тражила и да јој се да Бока Которска до Цавтата, дио источне Херцеговине и укине ограничења пловидбе Бојаном.²⁸ У разговорима са Извољским и Чариковим, Мијушковић је објашњавао тежак положај Црне Горе и тражио да се Русија активно умијеша на Балкану, али изгледа да аргументација за црногорске захтјеве, који су сматрани претјераним, није оставила посебан утисак. Војно-политички положај Русије био је сувише неповољан да би она могла, у сложеним међународним околностима, чвршће стати иза црногорских захтјева. Извољски је Мијушковићу рекао да ће повољно решење за Црну Гору и Србију зависити од њихове мирне и уздржане политике и да ће он наставити преговоре о одржавању конференције. Мијушковић је из ових разговора закључио да се Русија не може јаче ставити на страну Србије и Црне Горе и да међународна конференција, уколико до ње дође, неће бити од неке користи за словенске земље.²⁹

Јанко Вукотић је у Цариград отпутовао крајем октобра 1908. године, носећи са собом пројекат тајног уговора који су заједнички израдиле црногорска и српска влада. Он је прво требало да увјери Османско царство да Црна Гора нема непријатељске намјере према њему, и да жели да са Османском државом заједно иступа против анексије.³⁰ Вукотић се одмах повезао са Стојаном Новаковићем ради заједничког иступања према Порти. Приликом разговора са великим везиром, након обостраних изјава пријатељских осјећања и намјера, Вукотић је питао на шта Црна Гора може рачунати у случају напада Аустро-Угарске или Арбанаса који су под њеним утицајем. Велики везир је одговорио да Црна Гора може у таквом случају потпуно рачунати на Османску државу, а да Арбанаси и њему задају бригу, те да ће тамо послати већи број војника.³¹ Тада је, наиме, у Албанији, особито међу католицима, имала прилично успјеха аустројска пропаганда о непријатељским намјерама Црногораца према њима.³² Што се тиче територијалних питања, Вукотић је јављао из Цариграда да га је Porta увјеравала да ће одвојити један одговарајући појас земље у Санцаку у корист Србије и Црне Горе, граничном линијом Босне и Херцеговине, уколико Аустро-Угарска на

²⁸ Исто

²⁹ Л. Вукчевић, н.д. 169-170.

³⁰ ДАЦ МИД бр.5904. Томановић-Великом везиру, 26.X 1908; ДМЦ ПР Штајн-Извољском, 26.X 1908.

³¹ АС МИД ПО изв.Новаковића 17.XI 1908.

³² ДМЦ ПР Штајн-Извољском 15.XII 1908.

конференцији одбије такав уступак са босанске стране.³³ На аудијенцији код султана Вукотићу је обећана подршка Османског царства у случају рата, помоћ Срба и албанских племена на османској територији, као и материјална помоћ Турске. Султан је изјавио своју наклоност према уговору са Србијом и Црном Гором, али је сматрао да за његово закључење није подесно вријеме, јер се не могу унапријед предвидјети околности које могу оправдати тај уговор. Султан је сматрао да закључење уговора треба одложити до оног времена када буду извјесни резултати међународне конференције.³⁴ У Цариграду је Вукотић постигао и сагласност за решење низа пограничних питања и уклањање узрока повременим неспоразумима. И поред тога Вукотићева мисија у Цариграду, као уосталом и Новаковићева, углавном није имала стварног успјеха. Уосталом, црногорски књаз и влада нијесу никад превише вјеровали у испуњење османских обећања, тим прије што су већ средином октобра знали за настојања Аустро-Угарске да се са Портом нагоди.³⁵

Можемо ипак закључити да, генерално, у европским престоницама, црногорски компензациони и други захтјеви нијесу наишли на добар пријем. Постојала је резервисаност чак и према елементарној оправданости да Црна Гора и Србија уопште траже неке накнаде. Широко заснована дипломатска активност већ у старту није дала неке резултате, сам ток кризе већину ових захтјева потпуно је обесмислио. Криза се кретала у правцу аустроугарског тријумфа односно попуштања од стране сила Антанте. Ерентал је дефинивно одбио и идеју о међународној конференцији гдје би црногорска тражења сигурно била изнесена, макар посредством пријатељских сила. Прилагођавајући се овоме, сва ће црногорска настојања у даљем току кризе бити усмјерена ка могућности добијања Спича и измјене члана 29 Берлинског уговора о ограничењу црногорског суверенитета на обали и мору. И она су зависила од добре воље Аустро-Угарске која је, када је у питању овај други предмет, била исказана још након прогласа анексије.

Члан 29 Берлинског уговора значајно је озбиљну рестрикцију суверенитета Црне Горе над њеном сопственом територијом. Њиме је у параграфу 4. било забрањено подизање утврђења на ријечи Бојани. Параграфом 5. било је забрањено Црној Гори да посједује ратне бродове. По параграфу 6. лука Бар и све црногорске воде биле су затворене за ратне бродове било које земље. Према параграфу 7. нијесу смјела бити подигнута утврђења између Скадарског језера и црногорске обале. По сљедећем параграфу полицијски надзор над луком Бар и црногорском

³³ ДМЦ ПР Штајн-Изволском бр.48, 19.ХИ 1908.

³⁴ Р.Јовановић, н.р. 100; ДМЦ ПР изв. Штајна 19. и 20. ХИ 1908;

³⁵ ДАЦ МИД, посланство у Цариграду, изв.Греговића, бр.333, 16.Х 1908.

обалом припао је Аустро-Угарској, док је параграфом 9. Црна Гора прихватила морско право, инспекцију и друго какво је било у Далмацији, у замјену за конзуларну заштиту коју је Аустро-Угарска пружала црногорским трговачким бродовима. Чак је Црна Гора (по параграфу 10) морала да преговара са Аустро-Угарском о изградњи путева и жељезница на њеној новој територији.³⁶ Наравно да је Црна Гора, као самостална земља, била притиснута свим овим ограничењима.

Можда се Ерентал надао да ће успјети задржати ова ограничења. У сваком случају, игнорисао је ово питање када је правио план за анексију Босне и Херцеговине осим што је у Бухлау Извољском обећао да ће га узети у разматрање.³⁷ Ипак, аустријски посланик на Цетињу, Кун, био је овлаштен у октобру да, када информише књаза о анексији, предочи му да би коректно држање могло да му донесе користи, а једна од њих је и отварање преговора о измјени члана 29 Берлинског уговора.³⁸

Такође, без сумње, Ерентал је знао да је Италија посебно заинтересована у овом питању. Италијански министар Титони је рекао Еренталу, приликом њиховог сусрета прије анексије, да је неће признати ако Аустро-Угарска не прихвати да се укину њене привилегије одређене чланом 29. Ерентал му је дао обећање у том смислу, које је поновио у новембру.³⁹ Италијанска влада се држала прилично по страни и, далеко од живе утакмице између Ерентала, са једне, и Извољског и Греја, са друге стране, која је трајала неколико мјесеци. Титони је, изгледа, преферирао савез између Аустро-Угарске, Русије и Италије, али није урадио ништа да га промовише.⁴⁰ Његова политика сарадње са Аустро-Угарском није била популарна код његових земљака, а његова позиција била је зато пољуљана. Парламент му је у децембру изгласао повјерење, али су се стално чуле најаве његове оставке.⁴¹

Вјероватно је ова ситуација водила министра да, у фебруару, када је анексионо питање постало критично, оживи идеју о међународној конференцији.⁴² У његовом предлогу програма једна од тачака је била модификација члана 29 Берлинског уговора.⁴³ Ерентал је био против конференције, али не и против преговора о измјени поменутог члана, под условом "потпуне промјене става књаза Николе према Монархији".⁴⁴

³⁶ Н. Ражнатовић, *Црна Гора и Берлински конгрес*, Цетиње 1979, 80.

³⁷ ОУАП Но. 79.

³⁸ ОУАП Но. 112.

³⁹ ОУАП Но. 637.

⁴⁰ ОУАП Но. 744.

⁴¹ G. Giolitti, *Memoirs of my life*, London 1923, 207.

⁴² ОУАП Но. 1050.

⁴³ ОУАП Но. 1195.

⁴⁴ ОУАП Но. 1267.

По свој прилици то је било оно што је Титони чекао, па је изјавио да ће радије дати оставку него признати промјену 25. члана Берлинског уговора, онако како предлаже Њемачка, прије него што се договори измјена 29. члана.⁴⁵ Упутио је једну ноту у Беч којом је предлагао да Аустро-Угарска прихвати брисање параграфа 5, 7, 8, 9, 10, 11, док би параграф 6. био промјењен и гласио би: "Лука Бар ће задржати карактер трговачке луке, никакви радови не могу бити предузети који би је трансформисали у војну луку".⁴⁶

Оно што је књаз Никола посебно тражио био је Спич, приморско мјесто које се налази поред самог Бара. Тамо је Аустро-Угарска имала утврђења која су доминирала околином и црногорском луком. Ерентал је оштро одбио овај захтјев упозоравајући књаза Николу да не врши притисак неким војним мјерама или "другим интригама".⁴⁷ То није одвратило црногорску владу да још крајем новембра пошаље циркуларну ноту великим силама истичући своје захтјеве, ноту коју је Ерентал одбио да прими.⁴⁸ Књаз Никола је мјесец дана касније обавијестио представнике великих сила на Цетињу да ће ратовати за Спич, ако буде неопходно. Али велике силе су практично игнорисале ову изјаву. Књаз Никола је 22. јануара окупио представнике страних сила на Цетињу, изузимајући аустроугарског представника, и упутио им оштар протест због аустријских војних припрема. То је, наравно, остало без икаквог резултата јер су аустријске војне припреме добијале на интензитету, а у њих је спадала и пропаганда у сјеверноалбанским крајевима.⁴⁹

Када је Русија попустила пред њемачким ултиматумом, што је у ствари ријешило исход анексионе кризе, Извољски је обавијестио о томе одмах Црну Гору и то је детерминисало њену позицију. Ерентал је тада наложио свом дипломати на Цетињу, Куну, да обнови комуникацију са књазом и чак покаже "дух помирљивости". Очекивао је књажево попуштање, јер је овај имао сада алиби пред својим народом након руског повлачења.⁵⁰ Ерентал је књазу Николи одмах разбио наде у, ма и најмање, територијалне добитке, укључујући и Спич.⁵¹ Вјероватно је тада књаз схватио да је крај игре, па је обећао прекид планиране додатне мобилизације.⁵² Ипак, чувајући понос, он се није

⁴⁵ ОУАП Но.1357.

⁴⁶ ОУАП Но.1375.

⁴⁷ ОУАП Но.619.

⁴⁸ ОУАП Но.640,651.

⁴⁹ ОУАП Но.914,944.

⁵⁰ ОУАП Но.1137.

⁵¹ ОУАП Но.1200.

⁵² ОУАП Но.1310.

препустио Аустро-Угарској, већ је судбину својих захтјева ставио у руке великих сила.

Вијест о томе да је Русија попустила и да ће признати анексију, као и остале силе, изазвала је на Цетињу дубоко разочарење. Књаз Никола је иначе покушавао да наклоност европског јавног мњења искористи за интересе Црне Горе. Доказиван је значај Спича за независност Црне Горе, као поморске земље.⁵³ Међутим, питање је било колико се у том случају могло очекивати од европских влада и колико су оне уопште разумијевале проблем и суштину црногорског захтјева. Аустро-Угарска је објективно могла рачунати на потпуно непознавање од стране европских кабинета тога шта је у ствари и гдје је Спич и она је то и користила.⁵⁴

Италијанска влада је покренула црногорско питање у комуникацији са Аустро-Угарском, што се посебно односило на члан 29 Берлинског уговора. Ерентал је мислио да ће преко Италијана добити од црногорске владе ноту којом би се средили међусобни односи и није очекивао да ће у томе бити проблема. О томе говори и чињеница да је конзулу у Скадру речено да прекине рад међу Албанцима у циљу њиховог подизања против Црне Горе.⁵⁵ Велике силе су сматрале да ће Италија, захваљујући родбинским везама са црногорском владарском кућом и добрим односима између црногорске и италијанске владе, најлакше успјети да Црну Гору приволи да демобилише војску.⁵⁶ Титони се сложио да посредује на Цетињу али је његов метод изазвао доста неприлика у Бечу. Он је тражио од црногорске владе да италијанском представнику на Цетињу уручи ноту која би била адресирана Аустро-Угарској, али преко Италије. По његовом предлогу нота је садржавала изјаву да се Црна Гора потчињава одлуци великих сила у вези члана 25 Берлинског уговора и да ће њени будући односи са Аустро-Угарском бити на бази пријатељства и доброг сусједства.⁵⁷

Ерентал је тражио да црногорска нота не иде преко Италије, већ директно, и тражио је да се Црна Гора нотом обавезе на прекид става протеста и опозиције око анексије Босне и Херцеговине.⁵⁸ Тада се умјешала Русија, предлажући једним циркуларом елиминацију параграфа од 5. до 11. члана 29. Берлинског уговора.⁵⁹ Овај предлог се разликовао од аустријско-италијанског плана јер је предвиђао и елиминацију пара-

⁵³ ДАЦ МИД бр.4040, 10.12.1908.

⁵⁴ ДМЦ ПР бр.7, 16.јануар 1909.

⁵⁵ ОУАП Но.1439.

⁵⁶ ОУАП Но.1419.

⁵⁷ ОУАП Но.1438.

⁵⁸ ОУАП Но.1444,1445.

⁵⁹ ОУАП Но.1460.

графа 6. који је забрањивао утврђивање Бара, што је одмах наишло на критику британске, а и француске владе.⁶⁰

Пошто је Греј већ прихватио италијански предлог, информисао је Извољског да сматра више него бескорисним вршити притисак за елиминацију овог параграфа, и да треба остати при ономе што је већ предложено.⁶¹ Извољски је примио ово мишљење са видном љутином, због чега је британска влада морала изјавити да није промијенила политику подршке Русији на истоку.

Док је трајало ово англо-руско убјеђивање, црногорска влада је, притиснута од Италије и Велике Британије, 5. априла упутила двије ноте, једну Италији, а другу Аустро-Угарској, која је у ствари била копија прве. Преговори о формулацији ноте и црногорског одговора трајали су неколико дана. Тешкоће су превладане великим напором дипломата на Цетињу, прије свега, италијанског посланика Сквителија и британског посланика. У сваком случају, дословна формула није унапријед била упућена на Цетиње колективним кораком великих сила као у Београду.⁶²

Црногорска нота упућена Италији је у основи она тражена декларација, уз изјаву да ће лука Бар задржати карактер трговачке луке. Уз ноту Аустро-Угарској изражена је још и нада у развој добрих односа између монархије и књажевине.⁶³ У исто вријеме, иако разочаран што није добио Спич, књаз Никола је обавијестио Аустро-Угарску да ће црногорска војска бити повучена са границе и затражио од Ерентала благонаклон став у погледу трговачког уговора.⁶⁴ Мада се наведеним нотама Црна Гора није отворено потчинио аустроугарском захтјеву, Ерентал је изразио задовољство. На Цетиње је послао телеграм у коме каже да сматра да су односи доброг сусједства између двије земље обновљени и да ће се сложити са измјенама члана 29 Берлинског уговора. Са овим се сложио и цар Франц Јосиф.⁶⁵ Овим је питање било ријешено, једино што је преостало биле су формалности.

Тако се уз пуно учешће европске дипломатије ријешило ово, за Црну Гору веома значајно, питање чиме је она из читаве кризе извукла ипак неку корист.

⁶⁰ БД В Но.822,825.

⁶¹ Исто

⁶² ДМЦ ПР бр.16, 06.04.1909.

⁶³ ОУАП Но.1478.

⁶⁴ ОУАП Но.1487.

⁶⁵ ОУАП Но.1485,1493.

Saša KNEŽEVIĆ

THE POSITION OF GREAT POWERS TOWARDS
MONTENEGRO IN THE ANNEXATION CRISIS

Summary

The official circles in Europe were surprised by the annexation and they immediately protested against the breach of an important international agreement. The Franco-German conflict, that before the annexation arose in Maroko, announced the danger of a German incursion. The territorial compensations to Montenegro and Serbia was the part of the Izvolsky programme for the conference. Some parts of European press wrote positively about Montenegrin claims for compensations, and started seeing in them a barrier to further advance of Austria-Hungary towards the East. Meanwhile the Montenegrin diplomats were making the round of the western European capitals, but with no much success. The Entente tried to lead the Montenegrin and Serbian Government into withdrawing the made claims. The principal argumentation was reduced to the avoidance of war at any price at that moment.

Article 29 of the Treaty of Berlin laid serious restrictions on the sovereignty of Montenegro within her own territory. Aehrenthal ignored the question when making his plans for the annexation of Bosnia. But he was doubtless well aware that Italy was sensitive on this matter. The Austrian minister in Cetinje, Baron Kuhn was authorized when he informed the prince of the annexation, to say that if Nicholas took a correct attitude towards the annexation, Austria was prepared to grant him certain subventions for the building of roads and to enter into negotiation for the modification of Article 29. Prince Nicholas continued to hold out for a territorial concession, in particular, he wanted Spizza, town which dominated the port of Antivari. But, in the final phase of the crisis Austria only consent to the alterations of Article 29. That was the benefit, only one but important, which Montenegro gained with help of Italian and British diplomacy.